

ACC. N:R M. 14106: 1-13.

Landskap: SKÅNE Upptecknare: Ulla Andersson
Härad: VILLANDS Berättare: Eric Lorentzson
Socken: IVETOFTA Berättarens yrke: Verkmästare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1901 i Malmö

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Historier om Fritz Kress	Sid. 1 - 4
" " Fritz Kress' fader	" 4
" " Axel Hägg	" 5
" " Karl Johan Svensson	" 6 - 10
Diverse anekdoter	" 11 - 12
Diverse om kosthållningen förr	" 13
Gamla Bromölla	" 13

Skriv endast på denna sida

ACC. N:R M. 14106:7

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Eric Lorentzson är verkmästare vid Iföverken i Bromölla. Han kom med sina föräldrar (fadern var också verkmästare) till Bromölla 1908.

Eric Lorentzson har berättat följande historier, som handlar om Fritz Kress, Axel Hägg och Karl Johan Svensson, vilka alla tre har varit eller är arbetare vid Iföverken.

Fritz Kress: född i Tyskland 1900. Familjen (fadern var snickaremästare) kom till Bromölla 1901 eller 1902. Har gått i skola i Ivetofta och är gift med en svenska men bryter likväl något på tyska. Maskinarbetare. "Han kan säga vad som helst till vem som helst".

Vid ett tillfälle var Kress i kiosken vid torget och handlade. När han hade fått vad han skulle ha, frågade K.: "Hur mycket blir det?" " En krona och sex öre", sa fru Johansson. K. lade upp en krona på disken. Fru Johansson väntade litet, och sedan sade hon:"och så blir det sex öre". På detta svarade K.:"Ja, då tar jag väl en Broadway för det". Fru Johansson:"Men det fattas ju sex öre". K.:"Jaså, då blir det väl ingen Broadway då". Kress slapp att betala sina sex ören.

ACC. N:R M. 14106:2.

Eric Lorentzson hade förr några björkar på sin tomt men högg ner dem en höst och grävde upp stubbarna. L. visste inte var han skulle göra av stubbarna och hade slutligen tänkt köra upp dem till soptippen i Ivetofta, när en granne sade till honom: "Fråga Kress, om inte han vill ha stubbarna, han eldar ju med vilket skräp som helst." Lorentzson frågade Kress, om han ville ha björkstubbarna. "Jodå", svarade K., "kan de bara brinna, så tar jag dem. Men jag tycker vi kan halvera kostnaden för körseln av stubbarna hit upp till mig". L. gick med på detta och ordnade med att stubbarna forslades till K., vilket kostade 4 kr. En tid därefter träffades Lorentzson och Kress, och L. tänkte passa på att kräva K. på halva fraktkostnaden. "Hur går det", frågade L., "kan du elda med mina stubbar?" "Nog går det, men det var de värsta stubbar jag har sett", sa K., "för jag får spränga med dynamit för att få dem sönder, så att de kan brinna". "Jaså", sa L. "men jag kan kanske få 2 kr av dig. Frakten kostade 4 kr, och vi hade ju kommit överens om att halvera kostnaden". "Säjer du det", svarade K., "då kan vi väl kvitta med dynamiten".

Förr söp Kress ganska mycket och hade en gång varit i slagsmål och fått ett blått öga. När han kom tillbaka till arbetet på måndagen, tyckte maskinmästare Johansson, som är pingstvän och helnykterist, att han skulle säga några varnande ord till

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2.

ACC. N:R M. 14106:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

K. och förehålla honom, att han borde föra ett bättre liv. J. höll ett förmaningstal och slutade med orden: "Sprit är väl ingen nödvändighet. Sen jag blev gift, har det inte kommit en droppe sprit på mitt bord." "Nä", sa K., "det har det inte på mitt heller, för jag är så jäkla försiktig, när jag håller upp."

En annan gång hade Kress varit i Sölvesborg och supit med några sjömän, som han sedan fått stryk av. K. hade blivit så illa åtgången, att han måste få näsan hopsydd. När han kom tillbaka till arbetet, höll maskinmästare Johansson ett förmaningstal och sa: "Att han inte skäms, Kress, gamla karlen, har vuxna barn och bär sig ändå åt på det viset. Skäms han verkligen inte för att visa sig i ett sådant tillstånd för sina barn. Sluta upp att supa! Kress, se på Persson här, sen han hörde upp med att supa med Kress har det blivit en karl av honom." "Det vet jag inte, det," sa K., "så länge han var ihop med mig, höll han sig bara till sin fästmö, men nu när det har blivit karl av honom, nu ger han sig i lag med hur många fruntimmer som helst."

En gång var Kress på det kafé, som förr låg vid torget i Bromölla, och drack kaffe. Kaffet var sumpigt, och när servitrisen kom förbi frågade K. henne, vad det där var för något, i det han pekade på all sumpen i sin tomma kaffekopp. "Det är det som kostar pengar," svarade servitrisen. När K. skulle gå, gjorde han inte min av att betala, och servitrisen rusade efter honom och

3.

ACC. N:R M. 14106:4.

krävde betalning för kaffet. "Nä", sa K., "det som kostar pengar, det har jag lämnat i koppen." Kress slapp att betala.

Fritz Kress' fader var snickaremästare vid Iföverken. När någon kom till verkstaden och ville ha en sak gjord, och Kress hade mycket att göra, svarade han alltid med att slå ut med händerna och på sin tysk-svenska säga: "Det har vi inget tid. Inget folk, inget trä."

När folk från andra avdelningar kom in på snickarverkstaden och själva försökte använda maskinerna för att få gjort någon sak de just behövde, blev de aldrig direkt förbjudna av Kress att sätta igång maskinerna. Men han kom fram med en tom skruvask och sa: "Där kan du lägga fingrarna i."

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

4.

ACC. N:R M. 14106: 5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Axel Hägg: Från Kristianstad; blir snart 70 år.
Har varit på Iföverken sedan 1907 eller 1908. Plåt-
slagare.

Förr sålde Iföverken jord till egnahemstomter. Hägg köpte två tomter. Den ena bebyggde han och den andra använde han till litet jordbruk. Lantmätarna hade inte satt ut ordentliga märken för tomternas gränser, och Karl Johan Svensson, som tidigare hade arrenderat jorden som Hägg hade köpt, bodde alldeles intill och ansåg att H. brukade mer jord än han rätteligen ägde och sa därför: "Hägg, han sätter päror sju meter in på mitt stycke, men om han så sätter päror ända in på mitt köksgolv, ska han inte få mig utfattig." Dessutom ansåg Karl Johan, att han borde ha betalt av bruket för de sju lass gödsel, som han hade lagt på den jord som Hägg sedan fått köpa. Tvisten mellan de båda grannarna drogs slutligen inför direktör Wehtje, men denne ville inte fälla något utslag, utan ansåg att Hägg och Karl Johan skulle göra upp i godo själva. En tid därefter träffade direktör Wehtje Hägg och frågade honom: "Hur går det? Har Hägg och Svensson gjort upp om gödseln och tomterna?" "Nä, jag har köpt jorden som den befann sig" sa H. Direktör Wehtje svarade: "Ja, men gör nu upp sinsemellan, annars kan folk gå och titta snett på mig och tycka att jag är en knöl." "Men det gör vi ju ändå!" svarade Hägg.

5.

ACC. Nr M. 14106:6.

Karl Johan Svensson: Född år 1880 i Näsum. F.d.
kusk. Bruksarbetare. Jmfr M.11279.

Karl Johan Svensson (kallad Karl Johan) pensionerades 1954 och hade då varit anställd på bruket sedan 1901. Han var när han pensionerades den bruksarbetare, som hade varit längst på Iföverken. Om sin anställningstid brukar Karl Johan säga följande, eftersom han råkat börja och sluta just under påskveckan, dock med 53 års mellanrum: "Jag började på en stenkagetisdag och så slutade jag på skärtorsdagen."

Under sina första år vid bruket var Karl Johan livkusk, först åt ingenjör Hermansen och sedan åt direktör Möller, "Danske-Möller". Karl Johans ovänner påstod, att Karl Johan inte var någon riktig hästkarl, och de sade, att han var rädd för hästar. En dag skulle KJ köra till stationen och hämta direktör Möller. På väg till stationen och kommen förbi Skansen, körde KJ förbi "Bromöllarens" åker. "Bromöllaren" höll på att så och hade satt upp sina sädsäckar med jämna mellanrum på gårdesgården. KJ vände omedelbart, körde hem, spände ifrån hästarna och ställde in dem i stallet samt gick sedan, klädd i full livré, till "Bromöllarens" åker och satte ordentligt ner varje säck bakom gårdesgården. Därefter gick han tillbaka till stallet, tog ut hästarna, spände för och körde ner till stationen. Där stod direktör Möller och väntade

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6.

ACC. N:R M. 14106:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och frågade KJ vad han menade med att dröja så länge. KJ berättade vad han hade gjort och sa: "Jag har räddat direktörens liv. Det kan hända att vi hade kommit förbi säckarna till stationen, men vi hade aldrig kommit levandes tillbaka!"

När Iföverken skaffade bil, slutade Karl Johan som kusk och blev i stället tunnbindare. Detta var på 20-talet, då levnadskostnaderna steg, och fackföreningarna låg i ständiga underhandlingar om högre löner. På den tiden hade varje yrkesgrupp sin fackförening, och KJ var med i tunnbindarnas. Deras underhandlare hette Oskar Nilsson och Per Edvard Mårtensson (kallad den halte Mårtensson). KJ tyckte, att de skötte sig dåligt och sade en dag till en arbetskamrat: "Vi ska inte anlita Oskar och den halte Mårten, de bara står och mässar och säger ja och amen till allt vad direktören säger. Du Fäldt, du kan ju prata. Gack du opp till direktören! Du behöver bara sticka in huvudet och säga att vi vill ha 2,14 i timmen om söndagarna och 1,07 "hina daana", sen kan du täppa dörren och gå."

På tunnbindariverkstaden fanns en förman Dahl. Han hade en gång fått i uppgift att staka en av de gamla hamnkranarna. Karl Johan skulle hjälpa till och blev tillsagd att ta verktyg med sig. På väg till hamnen gick de förbi en bortslängd plank och Dahl sa till KJ: "Ta den med, den kan vara bra att staka med." KJ

ACC. N:R M. 14106:8,

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

svarade: "Den e forr stacked." Dahl påpekade, att KJ skulle göra som han bestämde, och KJ fick ta plankan. När de kommit fram till hamnen ville Dahl se på plankan och tog mått på den, men fann att den mycket riktigt var för kort. Då stack KJ fram fogsvansen och sa: "Nu kan du själv skära av plankan så den passar."

En tid därefter flyttades Karl Johan till pressgodsfabriken och blev snickare där, bl.a. lagade han lådor. För att få dem starka och hållbara skruvades de ihop med långa skruvar. En gång hade KJ som vanligt först borrarat hål för skruvarna och skulle sedan skruva ner dem med en skruvmejsel men orkade inte skruva dem ända ner utan slog i dem med en hammare. Detta råkade en ingenjör få se, och han kom bort och sa till KJ: "Har Svensson ingen aning om vad skåran i skruven ska vara till?" KJ stod litet och vätte tungan och tänkte efter och svarade sen: "Jag tror jag vet det. Den ska nock va te å ta dän skruen."

När Karl Johan slutade i april 1954 avtackades han av Iföverken med en check på 1000:- och en guldklocka. När Iföverken hade sin årliga pensionärsfest en tid därefter, satt KJ vid samma bord som direktör Wehtje, och denne frågade om han kunde få se guldklockan. KJ tog sig åt båda bröstfickorna och sa: "Hocken ska de va?" (Han hade fått en guldklocka på sin 70-årsdag.)

Karl Johans fru tillhör Socialdemokratiska kvin-

ACC. N:R M. 14106:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9.

nogillet, och KJ kan aldrig hitta ord nog för att begabba kvinnogillet. Direktör Lund frågade en gång KJ om inte Iföverken kunde få köpa en tomt, som KJ äger, men KJ svarade, att den inte var till salu, därför att han hade tänkt donera bort den. Direktör Lund frågade då vem som skulle få donationen. "Den, den ska kvinnogillet ha!" svarade KJ.

KJ umgås med några arbetare, och de brukar samlas hemma hos någon i "laget" om lördagseftermiddagarna och dricka en gök. En gång när de satt och pratade, stack slaktare Malmberg in huvudet genom dörren och frågade om någon av dem ville köpa ett par tuppar, som han hade utanför. KJ bestämde sig för dem och gick ut för att låna en låda, som han kunde ha tupparna i. Det visade sig då, att det inte var levande tuppar, som KJ trodde, utan slaktade, som Malmberg hade hopbuntade på sitt cykelstyre. KJ blev litet misslynt, men de andra sade, att om de lade samman vardera 50 öre, kunde väl KJ ta hem tupparna till sin fru och få dem stekta, så skulle hela "laget" komma till KJ på kvällen och hjälpa till att äta upp tupparna, och samtidigt kunde de ju inviga KJ:s nya trädgårdsgrotta. Sagt och gjort, på kvällen samlades man igen och satt ute i KJ:s trädgård och åt stekta tuppar. En som åt särskilt mycket, så mycket, att KJ och hans familj inte fick en enda bit, var en som heter Gren. För ovanlighetens skull sade KJ ingenting utan teg och såg på. Långt därefter, en lördag sommaren därpå, vid en an-

ACC. N:R M. 14106:10.

nan lördagsgök, sa någon till KJ: "Hör du, skulle vi inte kunna ha en ny fest i din grotta, vi hade ju så trevligt i fjor." "Jodå," svarade KJ, "jag har redan bjudit till en ny fest, men den här gången ska ni få ål." "Ål, varför det?" "Jo, se Gren, han äter inte ål."

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10.

ACC. N:R M. 14106://.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På blandningsavdelningen fanns det förr en gammal förman, Nils Olsson, kallad "Käckas-Nisse". Verkmästare Wendt gav honom en utskällning nästan dagligen och en gång skrek han till honom: "Olsson, ni är den dummaste människa jag har!" "Käckas-Nisse", som var snäll och försynt, drog bara en djup suck och sa: "Jaa."

En annan, som verkmästare Wendt också ständigt grälade på, var Zeefried (?), en tysk, som var förman i tegelladan. Z. bodde i Gualöv. Fattig var han, och inte hade han råd att skaffa cykel, utan året om gick han mellan sitt hem och arbetsplatsen, alltid klädd i ett par ljusbruna smärtingskor. När Z:s arbetskamrater sade till honom, att han inte borde finna sig i Wendts många gånger orättvisa beskyllningar, svarade Z. alltid på sin brutna svenska: "Det nyttar intet, det må så bliva, det skall så vara."

Verkmästare Wendt var också tysk och hette Johannes i förnamn. När han grälade på någon arbetare, sade han bl.a. alltid: "Jag ska kasta dig på huvudet ut genom porten, och du kommer aldrig in mer." Detsamma brukade disponent Appé säga.

De tyska familjerna talade i regel tyska i hemmen. Disponent Appés far, som bodde hos sin son i flera år, sade en gång: "Ganz besynnerligt, nu har jag bott hier i fire år, und doch ferstår mich niemand!"

En av de första tyskarna, som kom till Bromölla, hette Aust. Han var bl.a. förvaltare på Ivön. En allmän kutym

ACC. N:R M. 14106:12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bland de tyska förmännen var att de skulle gå och skvallra antingen för Appé eller Wendt. Det gjorde aldrig Aust, och han brukade säga: "Jag skäller själv."

Om doktor Nielsen berättas följande historia: När doktor Nielsen, som var veterinär, stod för driften, kom en gång en bonde från Åby och frågade honom, om han inte kunde komma hem till hans fru, som var mycket sjuk. "Nej", svarade dr Nielsen, "min gode mand, jeg er laeger for dyr." Bonden förstod inte detta utan sa: "Det kan inte hjälpas om doktorn är dyr, jag ska väl kunna klara det." Dr Nielsen förklarade då att han var "kodoktor", och det begrep bonden.

Under konkursen, då arbetarna en lång tid inte fick ut sina löner, brukade disponent Appés dotter, som satt på kontoret hos kassören, ge små tips åt arbetarna om att de den dagen kanske kunde få ut lönen, eftersom bolaget just hade fått in litet pengar.

12.

ACC. N:R M. 14106:13.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"De kunde livnära sig på märkvärdigt litet. I regel hade arbetarna höns och gris. Deras fruntimmer gick på dagsverken hos bönderna här och fick säd, som de sedan malde till mjöl. Det räckte med några ören till kaffe och salt och 90 öre i veckan till en liter brännvin.

Jag hade en skolkamrat, som berättade för mig om sin far. Denne arbetade i Gylsboda, och där stannade han till lördag e.m., då han efter arbetets slut gick den långa vägen hem till sin familj i Bromölla. Min kamrat sa: "Hur mor hushållade med pengarna, fick hon i alla fall lägga undan så det fanns 90 öre till brännvin, när far kom hem på lördagkvällarna, annars blev det ett farligt liv."

Så länge kvarnen vid Gamla Bromölla fanns, seglade folk från bygderna runt Ivösjön hit ner och fick malt. Det fanns t.o.m. en draggång längs ån, så att man kunde dra båtarna tillbaka uppför ån till Ivösjön."

13.